

پویایی فرهنگ

درباره چگونگی تبدیل تابوهای دیروز به عرف امروز

مریم زارعیان
جامعه‌شناس

در روزگاری که زنان ایران در عرصه‌های علمی، ورزشی و مدیریتی حضور پررنگ دارند و راندگی آنان به‌طور کامل پذیرفته شده است، مطالبه موتورسواری همچنان با ممانعت‌های رسمی و غیررسمی روبه‌روست. این مطالبه اغلب با برچسب‌هایی چون «مگر موتورسواری مسئله چنددرصدنران است؟» یا «موتورسواری خطرناک است»، پاسخ داده می‌شود. روشن است که تنها بخشی اندک از زنان به‌طور مستقیم با این موضوع درگیرند، اما مسئله فراتر از صرف خواست موتورسواری است. بی‌گمان مخالفت‌ها، نه از خطر ذاتی موتور ناشی می‌شود، نه از ناتوانی فنی زنان، بلکه ریشه در تصورات دیرپای فرهنگی دارد؛ تصویری که موتور را نماد مردانگی و حضور زن بر آن را ناهنجار تلقی می‌کند. جامعه‌شناسی تاریخی نشان می‌دهد، آنچه امروز تابو به‌شمار می‌آید، فردا می‌تواند به عرفی پذیرفته‌بدل شود؛ همان‌گونه که بسیاری از تابوهای دیروز، عرف‌های امروزین شده‌اند.

در این میان، بُعد جنسیتی این دگرگونی برجسته‌تر است. شواهد تاریخی گویای آن است که بسیاری از رفتارهایی که روزگاری برای زنان ناپسند یا ممنوع انگاشته می‌شد، در گذشته‌ای دورتر برای مردان نیز تابو بوده است؛ رفتن به حمام عمومی، تحصیل در مدارس غیرمذهبی، استفاده از عطرهای غربی، تحصیلات عالی، بر خورداری از حق رأی، راندگی، زندگی مجردی و ده‌ها نمونه‌ی دیگر. این موارد ابتدا توسط مردان تابوشکنی شدند، سپس با فاصله‌ای زمانی، برای زنان نیز به امری عادی تبدیل شدند. باین حال مقصود نوشتار حاضر، پرداختن به کلیشه‌های تبعیض جنسیتی نیست؛

بلکه باید از منطری کلان‌تر ادعان کرد که مردان نیز در مواجهه با تابوهای مسئله‌نبوده‌اند. درواقع تفاوت عمده میان دو جنس در گذار از تابو به عرف، بیشتر در بُعد زمانی نهفته است. زنان معمولاً با تأخیر، جایگاه پیشین مردان را به‌دست آورده‌اند. باین حال هرچه تاریخ پیش‌تر آمده، این فاصله کوتاه‌تر شده و به احتمال فراوان در تابوشکنی‌های آینده، تفاوت میان زنان و مردان بیش‌ازپیش رنگ خواهد باخت. فارغ از مسئله جنسیت، تحولات اجتماعی و فرهنگی همواره تابع زمان و مکان‌اند. آنچه در دوره‌ای خاص «تابو» یا ممنوع پنداشته می‌شود، ممکن است در دوره‌ای دیگر به «عرف» یا حتی «ارزش» بدل گردد. این دگرگونی محصول پویایی فرهنگ، تغییر در ساختارهای اجتماعی و ضرورت انطباق با مقتضیات زمانه است. در طول تاریخ، بسیاری از رفتارها و هنجارهایی که زمانی جرم یا مذموم به‌شمار می‌رفتند، امروز جزئی از زندگی روزمره‌اند و مخالفت با آن‌ها خود به تابو تبدیل شده است.

هرچند می‌توان با تسامح، تابو را در ذیل سنت جای داد، اما شدت الزام و واکنش به نقض آن، ماهیتی متمایز به آن می‌بخشد. تابو‌ها همچون ممنوعیت‌هایی‌اند که نقض‌شان با واکنش‌های شدید اجتماعی نظیر طرد، شرم‌باختی مجازات‌همراه است. از این منظر تابو‌ها در دل سنت‌ها زاده می‌شوند، اما در مرزهای حساس بین باروها و هراس‌های جمعی جای می‌گیرند و به‌مرور یا به عرف بدل می‌شوند یا از میان می‌روند. اینجااست که پرسش پدید می‌آید: آیا همه تابو‌ها نیازمند شکسته‌شدن‌اند؟ پاسخ، به‌ویژه از منظر نظر به‌های اخلاقی مطلق‌گرا، منفی است. باین حال تاریخ‌نشان داده است که بخشی از تابو‌ها، نه بر پایه حسن و قبح ذاتی، بلکه براساس منافع سیاسی و اجتماعی شکل گرفته‌اند. فرآیند دگرگونی تابو به عرف، امری پیچیده و چندعاملی است. این تغییر را می‌توان در پرتو عواملی همچون تحولات اقتصادی، افزایش سطح سواد و آموزش، گسترش رسانه‌ها و ارتباطات، خیزش جنبش‌های اجتماعی، تعامل با فرهنگ‌های دیگر، تغییر در ساختار خانواده، توسعه‌ی شهرنشینی و روند جهانی شدن ردیابی کرد. از همین رو بخشی از رفتارهای اجتماعی در ذات خود، نه نیک‌اند و نه بد؛ بلکه نسبی و زمینه‌مند هستند. دوچرخه‌سواری، استفاده از تلگراف و تلفن، طهارت با آب لوله‌کشی، ازدواج با فردی خارج از قوم، شنیدن موسیقی، استفاده از اینترنت، طلاق توافقی یا حتی نوع پوشش، در جوهری خویش، نه اخلاقی‌اند و نه غیر اخلاقی؛ آنچه آنان را به تابو یا عرف بدل می‌کند، پدیده‌ای اجتماعی و گاه سیاسی است. با وجود این، تجربه تاریخی نشان داده است که حاکمیت‌ها غالباً در برابر این تغییرات مقاومت می‌کنند، چراکه سنت‌ها را ابزاری برای تثبیت نظم و کنترل اجتماعی می‌دانند اما در بلندمدت چنین مقاومتی نه‌تنها کارآمدی ندارد، بلکه شکاف میان جامعه و حکومت را عمیق‌تر می‌سازد. در مقابل، حکومت‌هایی که با تحولات فرهنگی همسو شده‌اند، توانسته‌اند مشروعیت پایدارتر و رضایت عمومی گسترده‌تری به‌دست آورند و رواداری را فرصتی برای بازسازی اعتماد عمومی، تقویت انسجام اجتماعی و ارتقای کیفی زندگی شهروندان قلمداد کنند.

عکس: ایرنا

تغییر
اقلیم

پاییز کم باران؟

کارشناسان از احتمال بارندگی نزدیک به نرمال از انتهای پاییز خبر می‌دهند

مختلف رخ دهد. این وضعیت می‌تواند در شهرهای پرجمعیت بیشتر باشد و مشکلات بیشتری ایجاد کند.»

▼ تهران در میان استان‌های بحرانی

در مجموع پرونده سال آبی ۱۴۰۴-۱۴۰۳ کشور با کاهش بیش از ۹۰ میلی‌متری بارش نسبت به نرمال بسته شد این خبری است که سحر تاجبخش مسلمان، رییس سازمان هواشناسی پنجم مهر امسال اعلام کرده بود. طبق گفته‌های او بیشترین کم‌بارشی‌ها از نظر درصد کاهش بارش مربوط به استان‌های هرمزگان و سیستان و بلوچستان با بیش از ۷۰ درصد کاهش است، اما از نظر میزان بارش بیشترین کم‌بارشی‌ها مربوط به استان‌های واقع در حاشیه رشته کوه زاگرس مانند چهارمحال بختیاری، کهگیلویه بویراحمد و لرستان بوده است. تاجبخش از کاهش شدید بارش‌ها در حاشیه زاگرس خبر داده و گفته بود که به دلیل اینکه سرچشمه تأمین برخی از منابع آبی برای مناطق غربی و مرکزی ایران است، نگران‌کننده است: «میانگین بارش در استان‌های حاشیه زاگرس بالاست. برای مثال میانگین سالانه برخی مناطق حدود ۷۰۰ تا ۸۰۰ میلی‌متر است که امسال حدود ۴۰۰ میلی‌متر کاهش یافته است. کم‌بارشی یعنی کاهش منابع آب‌های سطحی و آب‌های زیرزمینی چراکه وقتی آب سطحی کاهش یابد و یا آب سطحی نداشته باشید، برای تأمین نیازهای آبی حوزه‌های مختلف به منابع زیرزمینی رجوع می‌کنید که این موضوع سبب فشار مضاعف به منابع آب‌های زیرزمینی می‌شود.»

آنطور که رئیس سازمان هواشناسی کشور اعلام کرده بود، استان تهران هم از استان‌هایی با بدترین شرایط بارشی در کشور بوده است: «شاید از لحاظ مقدار جزو بدترین‌ها نباشد ولی با توجه به جمعیت و نیاز آبی که در استان متمرکز است، کمبود ۴۰ درصدی بارش نیز اثرات خیلی بیشتری و سنگین‌تری را در تنش‌های اقتصادی اجتماعی ما خواهد گذاشت. در شهرهای بزرگ مثل تهران و مشهد که ممکن است از لحاظ عدد بارشی کم‌بارشی خیلی سنگینی نداشته باشیم ولی به لحاظ اینکه منابع خیلی زیادی برای مصرف آب وجود دارد، با مشکلات بیشتری مواجه هستیم. از نظر دمایی نیز سال نسبتاً گرمی تجربه شد و دمای کل کشور حدود ۱.۲ درجه از میانگین‌های بلندمدت بالاتر بود اما میزان افزایش دما به اندازه سال آبی قبل از آن نبود چراکه سال قبل به‌خاطر تأثیرات ال‌نینو سال گرم‌تری را تجربه کرده بودیم.» طبق گفته‌های رییس سازمان هواشناسی، با این‌وجود به‌صورت موردی امواج گرمایی برخی از مناطق کشور را تحت تأثیر قرارداد که طولانی‌مدت شد و در برخی مناطق کشور گرما تا اواخر شهریور نیز ادامه یافت. امسال اگرچه رکورد دمایی ثبت نشد اما گرمای هوا دنباله‌دار و مداوم بود و مردم این را بیشتر احساس کردند.

عددی، احتمال متوسطی وجود دارد که در انتهای پاییز و اوایل زمستان، بارش‌ها به شرایط نرمال نزدیک شود. زمستان سهم عمده‌ای از بارش‌های کشور را به‌ویژه در نواحی جنوبی دارد. بر این اساس در صورت تحقق بارش مناسب، می‌توان بر خلاف شرایط وخیم سال گذشته، به شرایط آبی در عرض‌های جنوبی امیدوار بود.

به گفته وظیفه سال گذشته بارش در اغلب مناطق جنوبی ۵۰ تا ۷۵ درصد کمتر از معمول بود و مجموع کم‌بارشی پاییز، زمستان و بهار سال گذشته موجب شد سال آبی ۱۴۰۳-۱۴۰۴ یکی از خشکسالی‌های استثنایی ایران باشد. رئیس مرکز ملی اقلیم و مدیریت بحران خشکسالی با اشاره به تداوم خشکسالی طی پنج سال گذشته گفت: ایران طی این مدت با خشکسالی پی در پی روبرو بود. سال‌های خشک پی در پی اثر انباشته‌ای بر یکدیگر دارند و گذراندن ترسالی میان چند خشکسالی، اگر چه شرایط مطلوبی نیست اما با این حال امید است که سال جاری با بارش مناسب‌تری همراه باشد: «بدترین سال از خشکسالی‌های پی در پی پنج سال اخیر، به ترتیب سال‌های ۱۳۹۹-۱۴۰۰ و ۱۴۰۳-۱۴۰۴ بود. در این میان البته سه سال دیگر از وضعیت بهتری برخوردار بودند که به عنوان مثال فصل بهار سال ۱۴۰۲-۱۴۰۳ شرایط مناسبی داشت و بارندگی ۶۰ درصد بیشتر از نرمال بود. پیش‌بینی از حالا برای فصل بهار با عدم قطعیت قابل توجهی همراه است اما امید است که از یک سو بارش‌های مطابق با نزدیک به نرمال زمستانه محقق شود. از سوی دیگر پیش‌بینی‌های آینده حاکی از بارش مناسب در بهار باشد.»

علاوه بر وظیفه، روز گذشته صادق ضیائی‌ان، رئیس مرکز ملی پیش‌بینی و مدیریت بحران مخاطرات وضع هوای سازمان هواشناسی کشور هم به این‌ا گفته بود که بر اساس پیش‌بینی‌ها، انتظار می‌رود که بارش‌ها در پاییز سال جاری نسبت به میانگین بلندمدت کمتر باشد. البته به این معنا نیست که در پاییز هیچ بارشی نخواهد بود بلکه مجموع بارش‌های رخ‌داده از میانگین بلندمدت ۲۰ساله کمتر خواهد بود. به گفته او این وضعیت در اکثر مناطق کشور به جز برخی مناطق محدود در استان‌های ساحلی دریای خزر و بخش‌هایی از شمال غرب، صدق می‌کند: «انتظار می‌رود دمای کشور در پاییز امسال نسبت به میانگین بلندمدت کمی بالاتر رود، هرچند هوا همچنان سرد خواهد بود، اما دما از حالت متوسط پاییز در ۲۰ سال گذشته بیشتر می‌شود. با توجه به اینکه در سال‌های گذشته بسیاری از بارش‌ها کمتر از حد نرمال بود، به ویژه سال زراعی گذشته یعنی از اول مهر تا پایان شهریور سال قبل نزدیک به ۴۰ درصد کاهش بارش را داشتیم، همه این موارد موجب می‌شود منابع آبی کشور مصرف شود و مشکلات در تأمین آب برای مصارف

روند کاهشی بارش‌ها در کشور به تدریج از پنج دهه گذشته ملموس شد، گرچه ایران در طول این چند دهه با رخداد‌های خشکسالی و ترسالی مختلف مواجه بود اما حالا دست کم پنج سالی است که درگیر سال‌های خشک پی در پی شده است و به گفته رئیس مرکز ملی اقلیم و مدیریت بحران خشکسالی پاییز ۱۴۰۴ گرایش شدیدی به کم‌بارشی دارد.

شروع سال آبی جدید (۱۴۰۴-۱۴۰۵) با بارش در نوار شمالی کشور همراه بود. از ابتدای ماه جاری تا ۴ مهرماه، به‌طور میانگین ۵.۵ میلی‌متر بارش در سطح کشور دریافت شده البته این میزان در بلندمدت نیز ۰.۴ میلی‌متر بوده است؛ به عبارتی بارش ۱۹.۳ درصد بیش از میانگین بلندمدت ثبت شد. از ابتدای ماه جاری میانگین دما در سطح کشور نیز ۱.۳ درجه سلسیوس کمتر از میانگین بلندمدت خود بوده است، یعنی از ابتدای ماه، میانگین دما فقط در سه استان سیستان و بلوچستان، کرمان و هرمزگان بیش از میانگین بلندمدت خود بود، اما بر اساس پیش‌بینی پژوهشگاه هواشناسی و علوم جو کشور این شرایط پایدار نیست و نیمه مهر تا نیمه آبان میانگین دمای هوا در نیمه شرقی کشور و نوار ساحلی جنوب نرمال و برای سایر مناطق از نیم تا یک درجه بیش از نرمال خواهد بود. نیمه آبان تا نیمه آذر نیز میانگین دمای هوا در بخش‌هایی از نوار شرقی، نوار شمالی و استان‌ها در محدوده دشت کویر نرمال، در غرب و جنوب غرب تا ۲ درجه و در سایر مناطق نیم تا یک درجه فراتر از نرمال پیش‌بینی می‌شود.

▼ هواشناسی چه می‌گوید؟

سرانه آب ایران از دو هزار و ۴۰۰ مترمکعب در سال ۱۳۷۰ به هزار مترمکعب کاهش یافته است که ادامه این روند می‌تواند ایران را در ردیف کشورهای بسیار کم‌آب قرار دهد. پیش‌بینی‌ها نشان می‌دهد شرایط بارش در کشور نیز این چنین باقی نخواهد ماند. اگرچه پاییز با بارش در بخش‌های شمالی شروع شد و بر اساس اطلاعات پهنه‌ای بارش در استان‌ها در چند روز اخیر بارش‌ها در گلستان، مازندران، خراسان شمالی، البرز، سمنان و تهران به ترتیب ۱۲.۱ تا ۰.۱ میلی‌متر بیش از میانگین بلندمدت خود بود اما حد وظیفه، رئیس مرکز ملی اقلیم و مدیریت بحران خشکسالی سازمان هواشناسی کشور، به ایستاد درباره پیش‌بینی وضعیت بارش‌ها در سال آبی جاری، گفته است که با احتمال قابل توجه، پاییز ۱۴۰۴ گرایش شدیدی به کم‌بارشی دارد و در بازه ۱۰ روز تا هفته آینده نیز بارش موثری برای اغلب نقاط کشور پیش‌بینی نمی‌شود: «اگرچه در اولین روزهای پاییز مناطق شمالی کشور با بارش همراه شدند اما به‌طور کلی انتظار می‌رود که بارش‌ها در اغلب مناطق کمتر از نرمال باشد همچنین پیش‌بینی می‌شود که بارش‌ها دیرتر از موعد معمول و با تأخیر حدود ۱۰ تا ۱۵ روزه رخ دهد. در این شرایط کشت پاییزه نیز با تأخیر مواجه خواهد شد.» به گفته او اثرگذاری بارش بر تولید و کشت محصول نه فقط به بارش‌های فصل پاییز که به شرایط زمستان و بهار آینده نیز وابسته است؛ با این حال این شرایط احتمالاً بر چرخه تولید اثرگذار باشد. وظیفه با تأکید بر اینکه پیش‌بینی‌های فصلی همواره با عدم قطعیت همراه هستند، بارش‌های زمستان را پیش‌بینی کرد و گفت: با توجه به مدل‌سازی‌های

احد وظیفه
رئیس مرکز ملی اقلیم
و مدیریت بحران
خشکسالی سازمان
هواشناسی کشور:
اگرچه در اوایل
روزهای پاییز مناطق
شمالی کشور با بارش
همراه شدند اما به‌طور
کلی انتظار می‌رود
که بارش‌ها در اغلب
مناطق کمتر از نرمال
باشند